

RANI PUTZEYS

BEGELEIDER: TOM LAMBEENS

Grafisch ontwerp

Specialisatie: Grafische vormgeving

2014- 2015

PXL

MAD-FACULTY

Departement architectuur en
beeldende kunst,
studiegebied beeldende kunst

SINGULARITEIT
HET SINGULIERE MOMENT VERBEELDEN

Allereest wil ik enkele mensen bedanken. Als eerste bedank ik Dries Bangels die ten aller tijde mijn steun en toeverlaat is. Daarenboven bedank ik mijn medeleerlingen voor het delen van hun meningen en hun luisterend oor. Uiteraard gaat mijn dank ook uit naar Tom Lambeens, die mij begeleidde doorheen dit onderzoek en Stan Hendrickx voor het opvolgen van het proces. Sien Bangels bedank ik voor het verbeteren van mijn tekst. Ten slotte bedank ik mijn ouders om mij de kans te geven deze opleiding te volgen en om in mij te geloven.

Abstract	9
1. Inleiding	11
2. Singulariteit	13
2.1 Friedrich Nietzsche en de eeuwige wederkeer	14
2.2 Ilya Prigogine over het onomkeerbare van tijd	15
2.3 Het singuliere moment	16
2.4 De singulariteit van het leven	17
2.5 Herwaardering van het geluk, gematigdheid en de nood aan singulariteit	20
2.6 Het eigen bewustzijn van de veranderlijkheid der dingen	22
3. Singulariteit verbeelden	27
3.1 Singulariteit in de beeldende kunst	28
3.2 Gerhard Richter en singulariteit	29
4. Eigen werk	35
4.1 Het ongecontroleerde moment	36
4.2 Artistieke zoektocht	37
4.3 Werken met verf	48
5. Besluit	57
6. Bibliografie	59

In dit onderzoek wordt er gezocht naar een mogelijke verbeelding van het singuliere moment. Het betreft hier een eigen onderzoek naar dit begrip en zijn mogelijke verbeelding. Hierbij wordt gekeken of het bewustzijn van het singuliere moment het singuliere zelf kan overstijgen. Dit ogenblik is zo vluchtig dat het eigenlijk niet te vatten is. Vooraleer het veranderlijke moment begrepen kan worden is het alweer voorbij. Zelden zijn we ons bewust van ons singuliere bestaan.

De beelden die gemaakt werden doorheen dit onderzoek, in een poging het singuliere moment te verbeelden, riepen vele vragen op: "Hoe kan het singuliere moment verbeeld worden? Hoe kan ik door het verbeelden van dit specifieke moment de mens er attent op maken? Kent de mens zichzelf nog? Is er nood aan singulariteit?" Op deze vragen zal in de loop van dit onderzoek een antwoord gezocht worden.

Daarenboven wordt het begrip singulariteit uitgebreid uitgelegd. Hiervoor worden onder andere Nietzsche, Deleuze en Prigogine aangehaald. Er wordt gekeken naar de hedendaagse mens en hoe deze omgaat met de veranderlijkheid. Om de singulariteit in de beeldende kunst aan te tonen, is er voor gekozen dit onderwerp uit te werken aan de hand van het werk van Gerhard Richter. Bovendien komt het eigen onderzoek naar het verbeelden van het vluchtige moment aan bod, waarbij de toepassing op de praktijk in beeld gebracht wordt.

De finale beelden van dit onderzoek zijn een goedbedoelde poging tot het verbeelden van het singuliere moment. Eigenlijk kan de singulariteit nooit verbeeld worden, dit zou ingaan tegen het wezen van het begrip. Wanneer getracht wordt dit ogenblik te vatten in een beeld is het alweer voorbij. Enkele eigenschappen ervan kunnen wel gebruikt worden om een weergave te maken en het gevoel van singulariteit op te roepen. Ondanks het feit dat dit begrip niet te verbeelden is, zal er toch getracht worden om het te vatten in een reeks beelden.

Hoe kan het bewustzijn van
het singuliere moment het
singuliere overstijgen?

“Hoe kan het bewustzijn van het singuliere moment het singuliere overstijgen?” Met deze vraag startte ik mijn onderzoek. In een eerder onderzoek onderzocht ik hoe beelden gemaakt konden worden aan de hand van singuliere herhaling en gelaagde creatieprocessen. Het onderwerp singulariteit bleef mij echter boeien, dus ging ik hier als vanzelfsprekend mee verder.

Aan de hand van beelden met verf wordt er gezocht naar deze mogelijke verbeelding van de veranderlijkheid der dingen. Daarenboven zal er getracht worden om de toeschouwer er attent op te maken. Zo wordt er onderzocht of het bewustzijn van het singuliere moment het singuliere zelf kan overstijgen.

Wanneer het fascinerende thema, singulariteit, aan bod komt, kan er langdurig over doorgedaan worden. Hierdoor ontstaan er dikwijls nieuwe ideeën die al dan niet voortbouwen op de vorige. Wel blijft verf in mijn werk een grote rol spelen. *“Verf heeft de eigenschap tegelijk fysiek en ijl te kunnen zijn, aan- en afwezig, verhullend en onthullend. Net als de wereld. Verf is tastbaar en ontastbaar, is huid én gedachte. Net als de wereld.”*¹

Ik ben bang dat zelfs mijn denken over het creëren van deze beelden singulier geworden is. Elke keer ik beelden maak, komen er nieuwe ideeën, en dan nog andere ideeën en dan nog andere. Het blijft maar doorgaan. Mijn gedachten stoppen niet met het maken van deze unieke beelden.

Ook het creëren van deze werken is veranderlijk omdat het nooit mogelijk zal zijn om twee dezelfde werken te produceren. In de werken in dit onderzoek ontstaan er details die organisch aandoen. Ze doen ons aan iets anders denken. Ook al zijn de beelden enkel met verf gemaakt, gaan we er iets in proberen te zoeken dat we herkennen. We durven onze wereld niet los te laten. Maar toch heeft de mens het denken over de wereld opgegeven. We vinden het te confronterend om de dingen in vraag te stellen. Het doet ons twijfelen, onze zekerheden wankelen en daar houdt de mens niet van. Zelf heb ik het niet opgegeven hierover na te denken. In tegendeel zelfs.

De mens moet zijn denken meer linken aan het denken over de wereld. Wanneer er dan naar een van deze werken gekeken wordt, gaat het denken verder dan enkel: “O, hier kan ik wel een berg in zien of een vogel”. Er volgt een denkspiraal waarin men zich verliest en dus tijd en ruimte vergeet. Juist dit is wat de hedendaagse mens nodig heeft en kunst kan hier een antwoord op bieden. Kunst leert ons beter en anders kijken.²

¹ DEWULF (B.). *Verstrooiingen over kijken en zien*. Amsterdam/ Antwerpen, Uitgeverij Atlas Contact, 2012, pp. 28-29.

² *Bildung – academisch onderwijs*. In: *Frame*, jaargang 1, nummer 1, p. 3.

Een singulariteit is een uniekheid. Een verschijnsel komt nooit tweemaal hetzelfde voor. Elk moment, elke beleving, elk object, elk werk is uniek. Al meer dan 2000 jaar geleden zei Heraclitus dat we geen tweemaal van dezelfde rivier kunnen afdalen. Alles is altijd anders, alles stroomt volgens hem.³ Ook Patricia de Martelaere merkte op dat het onmogelijk is om een moment twee keer hetzelfde te beleven.⁴ Volgens Deleuze, is herhaling onmogelijk en als het toch voor zou komen is het eerder een wonder dan een wet.⁵ Het singuliere moment is zo vluchtig dat het eigenlijk niet te vatten is. Vooraleer je dat veranderlijke moment kan begrijpen is het alweer voorbij. Zelden is het singuliere ons bekend.

Fysisch ontstaat singulariteit dan wel door het samenspel van tijd en ruimte, van uit de menselijke beleving is het net het bewustzijn van singulariteit dat tijd en ruimte doet vergeten.⁶ Prigogine stelt dat er op een singulier moment een splitsing ontstaat. Deze splitsing kan verschillende wegen inslaan, het wordt chaos of orde.⁷ De uniekheid van de dingen zet aan het denken. We denken na over allerlei feiten van ons bestaan. We denken over de wereld, het heelal, de mens. Het is iets wat we niet kunnen begrijpen en bij het nadenken hierover verliezen we besef van tijd en ruimte, we kunnen er eindeloos over door blijven denken. *“Het leven wakkert het denken aan en op zijn beurt bevestigt het denken het leven.”*⁸

Desondanks heeft de mens het opgegeven na te denken over het bestaan. Ze leven gewoon hun leven zonder er verder over te bezinnen. Nadenken over het bestaan zorgt ervoor dat onze stabiliteit verdwijnt omdat alles in twijfel getrokken wordt. Je beseft hoe klein de mens eigenlijk is en dat je nooit te weten kan komen hoe de wereld in elkaar zit. De mens waant zich het liefst machtig en dus weigeren ze eraan te denken. Men aanvaardt niet dat er iets groters zou zijn dan onszelf. Toch biedt het ons een uitweg uit onze dagelijkse routine. Bovendien leert het ons alles beter te waarderen.

³ HERAKLEITOS. *Alles stroomt*. Amsterdam, Athenaeum, 2011, p.11

⁴ DE MARTELAERE (P). *Wereldvreemdheid*. Amsterdam, Meulenhoff, 2000.

⁵ DELEUZE (G.). *Repetition and difference*. New York, Columbia University press, 1994, p. 2.

⁶ PRIGOGINE (I.). STENGERS (I.). *Orde uit chaos. De nieuwe dialoog tussen de mens en de natuur*. Amsterdam, Uitgeverij Bert Bakker, 1987, p. 315.

⁷ PRIGOGINE (I.). STENGERS (I.). *Order out of chaos*. New York, Bantam Books, 1984, p. 15.

⁸ DELEUZE (G.). *Nietzsche*. Baarn, Agora, 1999, p.24.

Wanneer ik het heb over de singulariteit der dingen is het haast onmogelijk om Friedrich Nietzsche buiten beschouwing te laten. Nietzsche heeft een grote rol gespeeld in het vormen van mijn visie over dit onderwerp.

Friedrich Nietzsche (1844 -1900) heeft het over de eeuwige wederkeer van hetzelfde, dit beschrijft hij in *De vrolijke wetenschap* en werkt hij daarna verder uit in *Also sprach Zarathustra*. Volgens hem zal alles wat ooit plaats vindt, nog eens terugkeren. Maar dit kan immers nooit hetzelfde zijn. De beleving, je gevoel, de wereld is veranderd. *“Het is niet hetzelfde dat terugkeert, aangezien immers de terugkeer de oorspronkelijke vorm van het zelfde is, dat zich enkel als verscheidenheid, veelvoud en worden kenmerkt. Het zelfde keert niet terug, het is alleen de terugkeer die het zelfde is van datgene wat wordt.”*⁹

Nietzsche bedoelt de eeuwige terugkeer van hetzelfde niet als een reïncarnatie. Ook Heidegger stelt: *“Alles blijft omdat alles terugkeert. Daarmee neemt hij het terugkeren letterlijk.”*¹⁰ Om zijn gedachten over de eeuwige wederkomst te verwoorden gebruikt Friedrich Nietzsche de figuur van Zarathoestra.¹¹ Dat alles wederkeert is voor Zarathoestra een ziekmakende gedachte. Dat betekent dat alles op hetzelfde neerkomt en dat vindt hij een banale verklaring.¹² Net zoals de mens niet kan verdragen dat alles veranderlijk is. Dat een moment nooit gevat kan worden omdat het al veranderd is. *“Elke gemeten verhouding – een zogenaamd tijdpunt- drukt de kracht uit die op het ogenblik van de meting zelf alweer verleden tijd is, zodat ze nooit exact overeenstemt met het hier-en-nu van de werkelijke kracht.”*¹³

Nietzsche beweert dat alles verschil is. Wanneer we bijvoorbeeld een boom zien denken we aan koffie of aan een huis of aan een vis. Hiertegenover stelt Plato dat alles wat wij zien afkomstig is van één beeld, bijvoorbeeld het beeld van een boom. Alles wat wij hier zien is een afbeelding van die boom en dus een beuk, een eik,...

Friedrich Nietzsche's denken sluit aan bij mijn ideeën over de singulariteit. Maar er zijn zeker nog andere filosofen die bijdragen aan mijn onderzoek, Ilya Prigogine is daar een van.

⁹ DELEUZE (G.). *Nietzsche*. Baarn, Agora, 1999, pp. 43-44.

¹⁰ MENSINK (W.). *Perspectieven op Nietzsche*. Tilburg, Dionysos, 1995, p. 92.

¹¹ DE GRAEVE (P.). *Friedrich Nietzsche: chaos en (ver)wording*. Amsterdam, SUN, 2003, p. 81.

¹² DELEUZE (G.). *Nietzsche*. Baarn, Agora, 1999, p. 46.

¹³ DE GRAEVE (P.). *Friedrich Nietzsche: chaos en (ver)wording*. Amsterdam, SUN, 2003, p. 82.

Ilya Prigogine (1917 – 2003) is een wetenschapsfilosoof en een Belgische nobelprijs winnaar. Hij ontving in 1977 de nobelprijs voor scheikunde.¹⁴ Prigogine is iemand die de fysieke component van het differente denken uitdenkt. Bij Ilya Prigogine staat de tijd en de onomkeerbaarheid ervan centraal. Filosofisch knoopt hij vaak aan bij Bergson, die een centrale rol krijgt in zijn denken.

Prigogine haalt een kopje koffie aan als voorbeeld voor het onomkeerbare proces.¹⁵ *“Wanneer we een scheutje melk in onze koffie gieten en vervolgens roeren, krijgen we een mooi homogeen mengsel. Wanneer we nu in de omgekeerde richting roeren, verandert er niets. De koffie en de melk ‘ontmengen’ zich niet.”*¹⁶ Bovendien vindt hij dat wetenschap en filosofie te vaak van elkaar gescheiden worden. Hij wil aantonen dat ook Bergson gebruik maakte van wetenschap en dus dat wetenschap en filosofie samengaan.¹⁷

Het onomkeerbare van de tijd haalde ik reeds kort aan. De tijd gaat vooruit, niet achteruit. Je kan niets ongedaan maken of terugkeren. De richting van de tijd is uniek, de tijd zou dus niet plots in de omgekeerde richting kunnen lopen.¹⁸ Je kan enkel uit het verleden leren. Doordat de tijd steeds vooruit gaat zal ook nooit iets tweemaal hetzelfde voordoen. *“Op het niveau van de mens is onomkeerbaarheid een fundamentele begrip, dat voor ons onlosmakelijk met de betekenis van ons bestaan is verbonden.”*¹⁹

Volgens Prigogine kunnen orde en organisatie ontstaan uit chaos en wanorde.²⁰ Het is belangrijk dat we onszelf kennen. Op die manier kunnen we ontsnappen uit de chaos van de tijd. Dit toont aan dat we nood hebben aan singulariteit. We hebben nood aan een moment waarop we alles even achter ons kunnen laten. Hier zal later in dit onderzoek verder op ingegaan worden.

¹⁴ PRIGOGINE (I.), STENGERS (I.). *Orde uit chaos. De nieuwe dialoog tussen de mens en de natuur.* Amsterdam, Uitgeverij Bert Bakker, 1987, p. 9.

¹⁵ BOR (J.), VERPLANCKE (M.). *De pijl van de tijd bestaat echt.* <http://users.telenet.be/vanlooy-arblaster/InterviewIlyaPrigogine.htm>. Opgeroepen op 18 december 2014.

¹⁶ BOR (J.), VERPLANCKE (M.). *De pijl van de tijd bestaat echt.* <http://users.telenet.be/vanlooy-arblaster/InterviewIlyaPrigogine.htm>. Opgeroepen op 18 december 2014.

¹⁷ BOR (J.), VERPLANCKE (M.). *De pijl van de tijd bestaat echt.* <http://users.telenet.be/vanlooy-arblaster/InterviewIlyaPrigogine.htm>. Opgeroepen op 18 december 2014.

¹⁸ PRIGOGINE (I.), STENGERS (I.). *Orde uit chaos. De nieuwe dialoog tussen de mens en de natuur.* Amsterdam, Uitgeverij Bert Bakker, 1987, p. 311.

¹⁹ PRIGOGINE (I.), STENGERS (I.). *Orde uit chaos. De nieuwe dialoog tussen de mens en de natuur.* Amsterdam, Uitgeverij Bert Bakker, 1987, p. 313.

²⁰ PRIGOGINE (I.), STENGERS (I.). *Order out of chaos.* New York, Bantam Books, 1984, p. 15.

In dit artikel werd reeds de singulariteit toegelicht. Maar wat is het singuliere moment? Bestaat er een singulier moment? En wat is een moment? Wanneer we de definitie van een moment opzoeken vinden we dat een moment een kort stukje tijd is.²¹ Maar wat is tijd? Bestaat tijd of is tijd iets wat de mens uitvond?

Elke dag krijgen we te maken met tijd. De uren, minuten, seconden komen telkens terug. Toch is geen enkele dag hetzelfde. Zoals ik in eerder onderzoek al aanhaalde, beleven wij tijd op twee manieren: de tijd zoals die voorkomt op de klok en de tijd zoals wij die beleven. De tijd gaat traag of snel, naargelang hoe leuk we de dingen op dat moment vinden.²² Hiervoor haalde ik Henri Bergson (1859- 1941) aan, die de realiteit tot duur benoemt. Hij onderscheidde de kloktijd en de tijd als duur. Dit verduidelijkte hij door het onderscheid te maken tussen een ik die handelt vanuit het verstand en een zelf die samen hangt met de tijd als duur, en dus tijd beleeft als een hoogst subjectieve ervaring. De tijd als duur zal gemakkelijker te beleven zijn in dagdromen of wanneer we artistieke creaties maken.²³ *“In de tijd als duur gaat niets verloren: elk ogenblik draagt in zich de hele stroom van het verleden en elk moment is nieuw en onherhaalbaar.”*²⁴

Bergson stelt dat wij denken in de werkelijke tijd, maar deze tijd is vermomd.²⁵ *“Deze vermomde tijd is een tijd die in ruimtelijke termen wordt opgevat. Zo staat de tijd van een horloge voor een hoeveelheid punten die naast elkaar worden geplaatst op een tijdlijn. Dit is echter een ruimtelijke voorstellingswijze, een constructie. De ruimte staat voor een homogene uitgebreidheid die meetbaar is, telbaar, deelbaar.”*²⁶

Wij kunnen ons onmogelijk inbeelden hoe vluchtig een singulier moment is. Hier kan ook geen tijd op geplakt worden. Het is niet zo dat we kunnen zeggen dat een singulariteit uit één seconde bestaat. De singulariteit is dus eigenlijk niet te snappen, want wat wij niet kunnen benoemen met tijd gaat ons verstand te boven.

²¹ Nederlandse encyclopedie. <http://www.encyclo.nl/begrip/moment>. Opgeroepen op 2 maart 2015.

²² PUTZEYS (R.). *Singuliere herhaling en gelaagde creatieprocessen*. 2014, pp. 5-6.

²³ HERMSEN J. (J.). *Stil de tijd*. Amsterdam, Uitgeverij De Arbeiderspers, 2009, p. 62.

²⁴ HERMSEN J. (J.). *Stil de tijd*. Amsterdam, Uitgeverij De Arbeiderspers, 2009, p. 42.

²⁵ ROMEIN (E.), SCHUILENBURG (M.) & VAN TUINEN (S.). *Deleuze Compendium*. Amsterdam, Boom, 2009.

²⁶ ROMEIN (E.), SCHUILENBURG (M.) & VAN TUINEN (S.). *Deleuze Compendium*. Amsterdam, Boom, 2009.

Je moet eerst beseffen dat je sterfelijk bent vooraleer je iets van je leven kan maken, van deze gedachte wordt door de differentiedenkens uitgegaan sinds Heidegger. Het leven is eindig en dit maakt het leven zinvol. Als je oneindig veel tijd zou hebben, zou je niets doen want je hebt toch tijd genoeg. Het besef dat ieder moment uniek is, zorgt ervoor dat je meer belang gaat hechten aan kleine dingen. Je kan ook bewuster keuzes maken, maar doordat je je bewust bent van de eindigheid van het leven is het maken van keuzes heel moeilijk. Meestal heb je maar één kans om de keuze te maken. Prigogine heeft het over keuzes, of meer bepaald bifurcaties. Met bifurcaties bedoelt hij dat er meerdere wegen ingeslagen kunnen worden. Wanneer deze verschillende wegen plaatsvinden kan er enkel naar de mogelijkheden van de toekomst gekeken worden en dus is niet alles vaststaand.²⁷ *“Wanneer ik spreek over keuzes, bedoel ik dus niet het één of het ander, maar wel een kans van vijftig procent op het één en een kans van vijftig procent op het ander.”*²⁸

In het leven kan je zoveel ontdekken en blijven ontdekken. Steeds valt er iets anders op of doe je een nieuwe ontdekking. Net zoals in mijn beelden met verf (Afb. 1 – Afb. 3), je ogen kunnen steeds een ander stukje verkennen. En als je blijft kijken, vergeet je ruimte en tijd. We kennen onszelf nooit echt helemaal. Elke dag ontdek je weer een andere eigenschap die je bezit. Alsof we als buitenstaander naar onszelf kijken. Steeds weer worden we geconfronteerd met de persoon die we zijn en eigenlijk niet kennen. Onze identiteit bestaat uit normen en waarden waar wij belang aan hechten.²⁹ Maar we verliezen onszelf te dikwijls in de gedachten van de meerderheid. We zijn de persoon die anderen van ons maken.

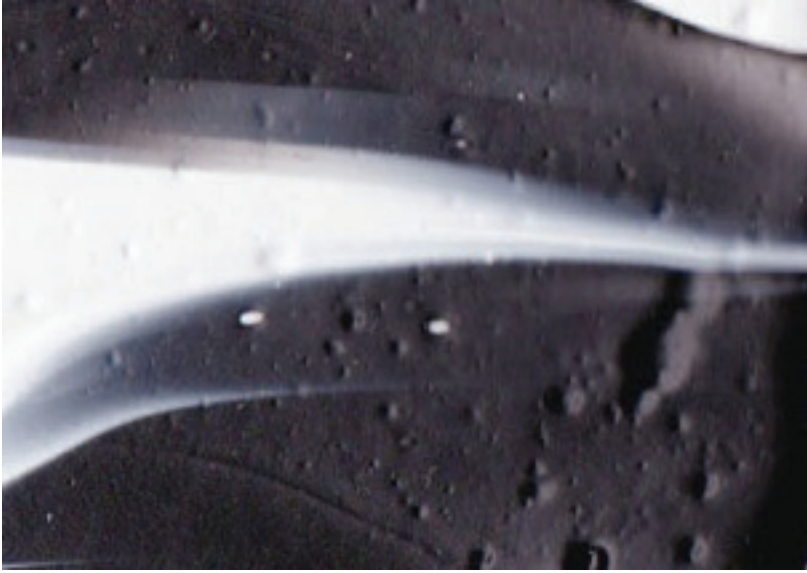
²⁷ BOR (J.). VERPLANCKE (M.). *De pijl van de tijd bestaat echt*. <http://users.telenet.be/vanlooy-arblaster/InterviewIlyaPrigogine.htm>. Opgeroepen op 18 december 2014.

²⁸ BOR (J.). VERPLANCKE (M.). *De pijl van de tijd bestaat echt*. <http://users.telenet.be/vanlooy-arblaster/InterviewIlyaPrigogine.htm>. Opgeroepen op 18 december 2014.

²⁹ VERHAEGHE (P.). *Identiteit*. Amsterdam, De Bezige Bij, 2012, p. 32.

AFBEELDING I : SINGULARITEIT WERGEVEN MET VERF

AFBEELDING 2 : DETAIL

AFBEELDING 3 : DETAIL

Vandaag de dag zijn we allemaal tegelijkertijd op ons vreugdevolst als op ons ellendigst. *“We zijn in onze welvarende maatschappij nog nooit zo goed af geweest. (...) Tegelijk stijgt het aantal psychiatrische patiënten zorgwekkend.”*³⁰ We weten niet hoe we ons moeten voelen of hoe we ons moeten gedragen. We zijn steeds opzoek naar dat ‘gelukkig’ zijn. Alles draait tegenwoordig rond het blijmoedig zijn, het gelukkig overkomen. Het is bijna een schande geworden als je laat zien dat je niet gelukkig bent. Je waant jezelf gelukkig als je dingen koopt, overal op sociale netwerksites post hoe blij je wel bent, ... Zo krijgen we zelf ook een verkeerd beeld. We denken dat iedereen gelukkig is en het beter heeft dan ons. Hierdoor krijgen we onzalige gedachten. Je gaat meer en harder werken om meer te kopen, om gelukkiger te zijn, of om je ongelukkig zijn te verbergen. ... Het is een masker dat we opzetten en ieder van ons draagt het. De druk om gelukkig te zijn is hoog. We kunnen ‘gelukkig’ zijn en ons vanbinnen toch rot voelen, geen weg weten met je zorgen en toch gaat alles super.

De mens weet niet meer wie hij is. Hij is een schepping van de maatschappij. Een beeld dat de maatschappij creëerde over de ‘perfecte’ mens. Maar perfectie bestaat niet. Al zou je proberen alles te zijn wat de maatschappij verwacht, tegen de tijd dat je perfect bent zijn er al nieuwe eisen uitgevonden en daarboven kun je nooit ontsnappen aan jezelf. *“Er is geen wezenlijk identiteit; wie wij worden hangt grotendeels af van onze omgeving. Als veel mensen vandaag de kluts kwijt zijn, dan zegt dat iets over de omgeving. Blijkbaar is die ingrijpend veranderd, en wij bijgevolg ook.”*³¹ We laten ons steeds door anderen vertellen hoe we zijn. Met deze informatie maken we een definitie van wie we zijn.³²

Dirk De Wachter heeft het in zijn boek, ‘Liefde’, over dat de mens vaker ‘gewoon’ moet doen en hier ben ik het mee eens. Niet alles hoeft ‘over the top’ te zijn. Als de norm gematigd zou worden zou er meer geluk zijn. De mens kent dan minder druk. Dit betekent dat er meer belang gehecht kan worden aan kleine, gewone dingen in het leven, zoals een glimlach, een compliment, ... Complimenten zorgen voor meer zelfvertrouwen en hierdoor gaan we meer geloven in onszelf waardoor we sneller tevreden gaan zijn met onze eigen prestaties. Hierdoor ontstaat er een bepaalde rust. Een rust die de mens nodig heeft zodat hij zichzelf kan zijn of zichzelf kan leren kennen.

Dit alles zorgt ervoor dat we nood hebben aan een moment dat ons bewust maakt over ons bestaan. De enige zekerheid die we vandaag de dag nog hebben is dat we sterfelijk zijn. Door het besef van ons singulier bestaan worden we met onze twee voeten op de grond gehouden. Wanneer we een tragische gebeurtenis zien op het nieuws worden we herinnerd aan onze eigen sterfelijkheid. Het idee van de perfecte maatschappij wankelt dan. Maar meteen daarna zijn we al weer bezig met onszelf en zijn we ons singulier-zijn vergeten.

*“We hebben het allemaal in de krant gelezen, op de radio gehoord, of misschien was het een collega die het ons vertelde. ... We hebben er even van opgekeken, onze wenkbrauwen gefronst, enkele ouderen onder ons hebben uitgeroepen: ‘Waar gaat dat met de wereld toch naartoe?’, en dan zijn we gewoon verdergegaan met de orde van de dag. Geval geklasseerd, verteerd, straks vergeten, klaar voor een nieuwe portie geweld.”*³³

De nood aan singulariteit is de nood om ons af te zonderen van onze maatschappij. Singulariteit is het moment waarop we ons even niet in de werkelijke wereld bevinden. Even niet in de maatschappij die enkel draait rond hoe anderen ons zien en hoe we er in passen of juist niet. Dit bezorgt ons een moment om na te denken. Want zoals ik reeds eerder aanhaalde heeft de mens het opgegeven te reflecteren over de wereld en over zichzelf in die wereld. Nadenken over het bestaan neemt een deel van onze zekerheid weg. We zijn plots niet zo zeker meer van wie we zijn, waar we wonen, wat we hier doen. We gaan de confrontatie steeds minder en minder aan. We weigeren eraan te denken, al biedt het ons een ontsnappingsmogelijkheid. *“Anderzijds is het antwoord op de zinvragen vaak – en eigenlijk steeds vaker- zo moeilijk en zo confronterend, dat we ze tegenwoordig vaak liever uit de weg gaan dan dat we er aandacht aan besteden, en daar zit de valkuil: op een dag –willen of niet- vallen we er allemaal in.”*³⁴ Door bezig te zijn met vragen over de zin van het leven verrijken we onszelf.³⁵

³⁰ DE WACHTER (D.). *Liefde. Een onmogelijk verlangen?*. Tiel, Lannoo, 2014, p. 16.

³¹ VERHAEGHE (P.). *Identiteit*. Amsterdam, De Bezige Bij, 2012, p. 11.

³² VERHAEGHE (P.). *Identiteit*. Amsterdam, De Bezige Bij, 2012, p. 31.

³³ DE WACHTER (D.). *Borderline times. Het einde van de normaliteit*. Leuven, Uitgeverij LannooCampus, 2012, pp. 76- 77.

³⁴ DE WACHTER (D.). *Borderline times. Het einde van de normaliteit*. Leuven, Uitgeverij LannooCampus, 2012, pp. 95- 96.

³⁵ DE WACHTER (D.). *Borderline times. Het einde van de normaliteit*. Leuven, Uitgeverij LannooCampus, 2012, pp. 95- 96.

Als kind trachtte ik bewust te worden van het singuliere. Als je naar de wolken kijkt, zie je er steeds iets anders in, een piraat of een olifant. Even later is hij gewoon verdwenen. Vaak stelde ik mezelf ook vragen over de wereld en over wij als mens. Voor mijn masterproef experimenteerde ik met verschillende materialen om zo het singuliere van het moment te kunnen verbeelden. Voor mijn experimenten met verf dacht ik terug aan mijn kindertijd. Zo bracht ik verf op een blad aan, legde ik er een ander blad over en haalde ik deze terug van elkaar (Afb. 4). Hierdoor ontstonden er variabele beelden die elke keer als er naar gekeken wordt, een ander interessant detail bezitten. Als kind kijk je anders naar je eigen creaties. Je bent nog 'ongevormd'. Je kan over je eigen werk beginnen fantaseren. Je kan er in zien wat je wilt en je hoeft niet te zeggen waarom je een werk maakte. Bij het maken van tekeningen en schilderwerkjes verloor je als kind het besef van ruimte en tijd. Je bevond je helemaal in de wereld die je zelf creëerde. Je moest je geen zorgen maken over alledaagse dingen.

Zelf probeerde ik in vorig werk mijn denken te beheersen. Door werken te maken met herhaling – heel geconcentreerd een blad vol puntjes zetten bijvoorbeeld – kon ik kiezen tussen het nadenken over het zetten van stippen of over andere dingen. Zo ontstond er een bepaalde rust, die voor even mijn onophoudelijk denken en overwegen in mijn hoofd kon laten ophouden.

Het beeld primeert voor mij. Dat heeft het al altijd gedaan. Door mijn dyslexie is beeld heel belangrijk. Voor mijn bachelor proef werkte ik rond de volgende onderzoeksvraag: "Hoe beelden maken aan de hand van singuliere herhaling en gelaagde creatieprocessen?". Het woord 'beelden' valt hier weer op. Voor het atelier Grafisch ontwerp ontwierp ik een boek dat enkel bestond uit beelden (Afb. 5). Deze beelden waren een weergave van hoe ik een tekst zie als ik deze voor het eerst voor mij krijg. Een beeld van chaos, een vlek, waar geen woorden uit te maken zijn. Deze beelden waren allemaal gemaakt aan de hand van herhaling en gelaagdheid. Door herhaaldelijk stippen te zetten op dezelfde plaats – uiteraard versprongen deze stippen want je kan nooit exact op de zelfde plaats stippen zetten – creëerde ik een beeld dat op de volgende pagina's doordrukte en zo uitdijende na enkele pagina's (Afb. 6). Net als de paniek die ik heb als ik een tekst begin te lezen gaat deze door middel van herhaling geleidelijk verbeteren.

In de voorgaande jaren in de richting grafisch ontwerp, maakte ik reeds een werk rond 'de droom'. Dit was een zelfportret waarop ikzelf als een wazig persoon afgebeeld stond (Afb. 7). Dit werk stond voor de veranderlijkheid van de persoon in je dromen. Soms heb je dezelfde droom. Je denkt dan dat je die droom al eens gedroomd hebt, maar hoe kun je dat weten? Misschien droom je dat je die droom al eens gehad hebt. In dromen kunnen mensen er ook anders uitzien. Je kan in no time van de ene plaats naar de andere plaats gaan. Personen en ruimtes kunnen plots veranderen en zijn niet reëel. Er worden beelden ontwikkeld die in werkelijkheid niet bestaan of onmogelijk kunnen bestaan.

Douwe Draaisma is een Nederlandse psycholoog die onderzoek doet naar de droom. In een van zijn publicaties beschrijft hij de ideeën van Gerbrandus Jelgersma over de 'wekdroom', een term die hij zelf introduceerde. Een wekdroom is wanneer er een prikkel in je omgeving meteen verwerkt wordt in je droom, bijvoorbeeld: 'Er valt iets in je kamer'.³⁶ Bij een wekdroom liggen het begin- en eindpunt van de droom heel dicht bij elkaar.³⁷ "...ze liggen zo dicht bij elkaar dat als zich in die droom toch een reeks van gebeurtenissen heeft afgespeeld dit maar één ding kan betekenen: de droom is momentaan, ogenblikkelijk, ondeelbaar snel."³⁸ Net zoals een singulier 'moment'.

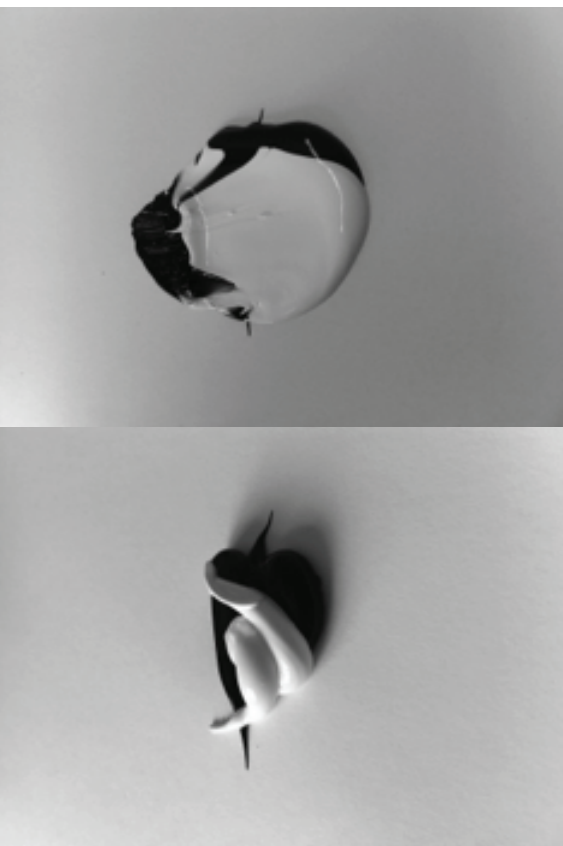
Dromen zijn niet altijd even lang. Toch lijken ze dikwijls een eeuwigheid te duren. We kunnen zeggen dat de droom een ultieme singuliere ervaring is. Besef van tijd en ruimte bestaat er echter niet. Een wekdroom kan vergeleken worden met een singulier moment. Het is zo snel dat we het niet kunnen benoemen met tijd. Dromen gebeurt niet enkel wanneer je slaapt. Wanneer je zodanig aan het nadenken bent dat je even 'van de wereld bent', droom je ook. Dus wanneer je een werk bekijkt en hierdoor in gedachten verzonken geraakt, beleef je de singulariteit.

Zelf kan ik concluderen dat ik reeds gedurende enige tijd al bezig ben met singulariteit en dit al dan niet op een onbewuste manier.

³⁶ DRAAISMA (D.). *Een angstaanjagend geklepper. Over tijd in dromen.* <http://douwedraaisma.nl/media/files/Publication/8/downloads/wekdroom.pdf>. Opgeroepen op 27 april 2015.

³⁷ DRAAISMA (D.). *Een angstaanjagend geklepper. Over tijd in dromen.* <http://douwedraaisma.nl/media/files/Publication/8/downloads/wekdroom.pdf>. Opgeroepen op 27 april 2015.

³⁸ DRAAISMA (D.). *Een angstaanjagend geklepper. Over tijd in dromen.* <http://douwedraaisma.nl/media/files/Publication/8/downloads/wekdroom.pdf>. Opgeroepen op 27 april 2015.

AFBEELDING 4: TECHNIEK MET VERF

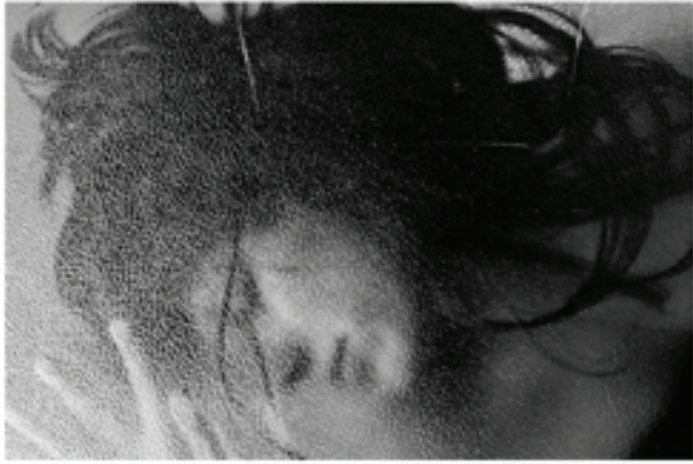

AFBEELDING 5 : RANI PUTZEYS, *ik heb de kuisen afgestoft*, 2014.

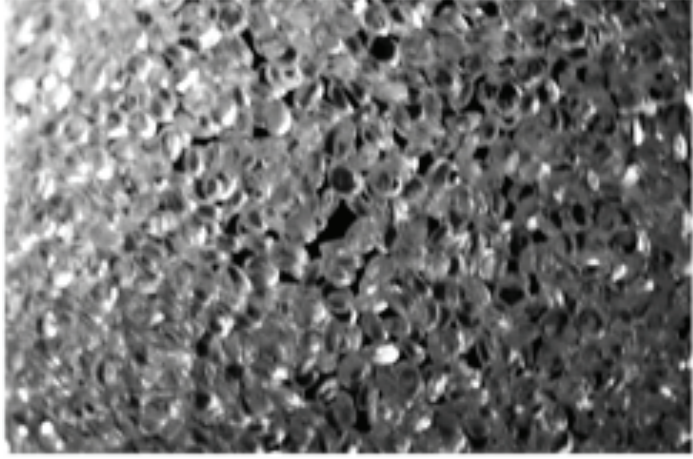

AFBEELDING 6 : UITDIJENDE VLEK

AFBEELDING 7 : RANI PUTZEYS, zelfportret diptiek.

Mijn werk is een zoektocht naar een mogelijke verbeelding van het singuliere moment. Een beeld dat de toeschouwers er langer dan één second bij doet stilstaan dat alles veranderlijk is. Maar ook dat is weer singulier. De toeschouwers gaan dan nadenken over het beeld zelf. Omdat er zoveel elementen aanwezig zijn in mijn beelden ziet de toeschouwer steeds iets anders. Zijn denken en waarnemen is singulier.

Ook het maken van deze werken is singulier omdat het nooit mogelijk zal zijn om twee dezelfde werken te produceren. In deze werken ontstaan er details die organisch aandoen. We gaan er een herkenbaar iets in zoeken omdat we onze wereld niet durven loslaten.

In hun onderbewustzijn is het besef van de veranderlijkheid der dingen aanwezig, maar men moet dat ook willen beseffen. Of een persoon zich gedurende langere tijd bewust kan zijn van het singuliere moment, ligt in de aard van de persoon. Het singuliere bewustzijn is al aanwezig in de kindertijd. Je bent een kind dat gewoon het leven leidt zoals het is en er niet bij stilstaat of je denkt na over alles: over de wereld en het heelal, over de mens en de dieren,...

Iedereen gaat anders om met het singuliere. Sommigen negeren het, ze ontkennen het. Anderen gaan dit als eerder negatief beschouwen en nog anderen gaan dit zien als een positief gegeven. Hierdoor ontstaan er twee groepen: die van de ontkenners en die van de erkenners. De groep van de erkenners kunnen we nog eens opsplitsen in de pessimisten en de optimisten. Wanneer singulariteit als positief beschouwd wordt, helpt het ons door veel situaties. Het helpt ons waardering te tonen voor elk moment, goed of slecht.

In het leven kunnen zich altijd tegenslagen voordoen. Het is maar hoe je hier mee omgaat. Je moet je mislukkingen aanvaarden als deel van het proces. Mijn werk is voortgevloeid uit experimenten. Bij experimenten zijn er betere beelden en slechtere, maar je kan er altijd iets uit meenemen voor je volgend beeld. Het maken van experimenten gebeurt ongeremd. Het is nooit fout wat je doet. Het feit dat een beeld niet altijd 'perfect' is, maakt het interessant. 'Foutjes' in een beeld maken het beeld boeiend. Doordat alles veranderlijk is, zijn ook de slechte momenten veranderlijk. Je maakt van elke situatie wat je wilt.

Het heeft geen zin om in dit hoofdstuk een lijst van kunstenaars aan te halen, want deze lijst zou oneindig lang zijn. Elk kunstwerk is namelijk singulier. Het singuliere is een ongrijpbaar iets, het is niet te vatten, laat staan dat het verbeeld kan worden. Het is een moment dat zelfs geen moment genoemd kan worden. Singulariteit staat los van tijd en ruimte. Misschien proberen kunstenaars al jaren de vluchtigheid van het moment vast te leggen. Maar ondanks alle verwoede pogingen zal dit nooit lukken. Wel kan er gezocht worden naar technieken die enkele eigenschappen van die vluchtigheid weergeven.

Hiervoor haal ik een van dé kunstenaar van het moment, Gerhard Richter (1932-...), aan. Hij geeft naar mijn mening een duidelijk voorbeeld van de veranderlijkheid der dingen. Er heerst ook een grote verscheidenheid in zijn werken. Van een schilderij van een kaars tot een werk dat enkel uit uitgeveegde verf bestaat. Hij doet het allemaal. En elk van zijn werken brengt iets over bij de toeschouwer. Ze doen je nadenken.

Wanneer ik naar een werk van Gerhard Richter kijk, word ik het sterkst geconfronteerd met de beleving van de singulariteit. Deze kunstenaar heeft verschillende schilderijreeksen. Bij zijn werk *Fuji* (1996) 'veegt' Richter als het ware zijn werk uit (Afb. 8). Het werk dat hij maakte verdwijnt en zal nooit meer opnieuw bestaan. Je vraagt je bij het zien van deze interessante beelden af wat er voorheen op het doek gestaan heeft. Het is een verhaal dat eindigt bij het ontstaan van een nieuw beeld.

Maar Richter heeft ook werken die een weergave van de werkelijkheid lijken te zijn, zoals bijvoorbeeld *'Candle'* (1982), een afbeelding van een kaars (Afb. 9). Mijn werk kan gezien worden als een verbinding tussen deze twee werken van Gerhard Richter (Afb. 8- Afb. 9). Tussen presentatie en representatie. In mijn werk kan zowel een kaars als uitgewreven verf gezien worden. De werken beelden niets uit en toch kan er iets in gezien worden. We gaan altijd associaties proberen maken met iets wat we kennen.

Bovendien schildert Richter ook portretten. Deze portretten zien er op het eerste zicht gewoon een mooi portret uit, maar wanneer we deze van dichtbij bekijken zien we dat ze gefragmenteerd zijn (Afb. 10). Alsof ze aan elkaar gemaakt zijn, al die kleine deeltjes, en elk moment uit elkaar kunnen spatten. Alsof hij zo snel moest schilderen om de veranderlijkheid voor te zijn. Bovendien toont dit de bewegelijkheid, vluchtigheid van de mens en zijn bestaan aan.

Alles is anders en toch is alles singulier... Desondanks weet Richter dit tot zijn eigen singulariteit te herleiden. Eigenlijk kunnen we dus zeggen dat deze drie werken van Gerhard Richter hetzelfde zijn. Ze zijn elk op zich uniek maar worden ondergebracht onder één term, de singulariteit. Allemaal zijn ze veranderlijk. Een brandende vlam kan je niet vastleggen, de vlam is constant in beweging. Dit werk is een poging tot het afbeelden van een kaars. Een vluchtig iets. Ooit zal de vlam uitdoven. Net zoals het leven eindig is, is de kaars dat ook. Gerhard Richter maakt mij hier attent op de tijdelijkheid van een kaars en dus ook van ons bestaan. Bovendien doet hij mij denken aan de tijdelijkheid van het werk dat ooit bestond en nu uitgewreven is. Bij Richter is er misschien veel verscheidenheid qua werken, maar toch is er overal een link. Van het nadenken over het ene werk kom je vanzelf bij het volgende werk.

Zo kom ik bij Richter's overschilderde foto's (Afb. 11 – Afb. 12). Hierbij lijkt het alsof hij het beeld terug tot leven brengt. Een foto van een interieur, statisch, een stil moment en hierop gaat hij verf aanbrengen. Precies of hij niet wou dat het verhaal daar stopte. Hij knoopt er een nieuw, dynamisch, veelzeggend begin aan vast. De verf oogt wat agressief aangebracht.

Doorheen dit onderzoek ontdekte ik dat het singuliere moment onmogelijk te verbeelden is. Van het ogenblik dat je het zou kunnen verbeelden is het moment al niet meer singulier. Mijn masterproef was een onderzoek naar een mogelijke verbeelding van dit veranderlijke moment. Het eindresultaat is een zo best mogelijke weergave van de vluchtigheid van dit moment gevat in enkele beelden.

AFBEELDING 8 : GERHARD RICHTER, *Fuji*, 1996.

AFBEELDING 9 : GERHARD RICHTER, *Kerze, Candle*, 1982, 90 x 95cm, olie op doek, institut d'art contemporain, Villeurbanne/Rhône-Alpes, Frankrijk.

AFBEELDING 10 : GERHARD RICHTER, *Ella*, 2007, 40 cm x 31 cm, olieverf op doek.

AFBEELDING 11: GERHARD RICHTER, 1.2.89,
1989, 15 cm x 10,2 cm, Olieverf op foto.

AFBEELDING 12 : GERHARD RICHTER, 13.1.89, 1989, 10 cm x 15 cm, Olie-
verf op foto.

Tijdens dit onderzoek verloor ik af en toe mijn houvast aan de singulariteit. Deze veranderlijke veranderlijkheid is zo vluchtig dat hij gewoonweg niet te vatten is. Soms ging ik zo hard in mijn denken op dat ik de essentie van mijn onderzoek verloor. Ik kan stellen dat mijn onderzoek slechts een goedbedoelde poging is tot het verbeelden van de singulariteit. Een verbeelding ervan is onmogelijk. De singulariteit is zo kort, zo veranderlijk dat je het zelfs geen moment kan noemen. Als het geen moment is bevat het dus ook geen tijd. Hoe kan iets dat los staat van tijd of ruimte verbeeld worden?

Bij het maken van deze werken bevond ik mij in een soort van ongecontroleerd moment. Hierbij denk je echter enkel na over het maken van de werken en over niets anders. Terwijl ik iemand ben die altijd over allerlei dingen tegelijk nadenkt. Hierdoor waren mijn gedachten wat meer beheerst. Ook was er een bepaalde rust aanwezig door de herhaling die ik uitvoerde bij het maken van deze werken en doordat ik geen resultaat voor ogen had.

Bij het schrijven van teksten verkeer ik soms in een roes van schrijven, dan zit ik in een denkwereld en schrijf ik er op los. In ongecontroleerde momenten ontstaan de beste beelden en teksten. Deze komen uit je onderbewustzijn en dus van binnenuit. Ze zijn ongeremd tot stand gekomen. Ze komen volledig vanuit jezelf. Vanuit de persoon die we eigenlijk niet kennen. Over dit onbewaakte moment schreef Ronny Delrue in zijn doctoraat. Uit zijn doctoraat kan ik voor mezelf concluderen dat het ongecontroleerde moment zeker bestaat, maar dat niet iedereen handelt in dit moment. Sommigen houden gewoon van controle en verkiezen dan ook om hun werk te maken in een zeer bewust moment. Zelf houd ik er eerder van om mijn werken te maken zonder te hard na te denken over het resultaat. *“Voor Ronny Delrue bestaat het moment van de ‘gecontroleerde ongecontroleerdheid’ uit een mix van emotie en ratio.”*³⁹ Voor mij moet een werk een bepaald gevoel oproepen en je aan het denken zetten. Alleen zo ben je in staat de singulariteit te ervaren.

³⁹ DELRUE (R.). *Het onbewaakte moment. De gecontroleerde ongecontroleerdheid bij het tekenen*. Exhibitions International, 2011, p.16.

Bij het begin van dit beeldend onderzoek ben ik opzoek gegaan naar het best mogelijke materiaal voor het verbeelden van het singuliere moment. Eerst maakte ik enkele experimenten met afbeeldingen. Ik plooidde de afbeeldingen, want plooiën kunnen niet hersteld worden en dit levert bij elke plooi een ander beeld op (Afb. 13 – Afb. 14). Bij de experimenten met afbeeldingen verscheurde ik ook afbeeldingen. Deze vormden steeds een ander beeld wanneer de stukjes verplaatst werden (Afb. 15). Hierdoor kon ik van één beeld oneindig veel beelden blijven maken. Hierbij wou ik aantonen dat elk beeld singulier is. Ik kan 1000 beelden maken en toch zullen ze allemaal verschillend zijn. Bij sommige beelden zal het verschil misschien miniem zijn en moet je van dichterbij kijken om het verschil te zien.

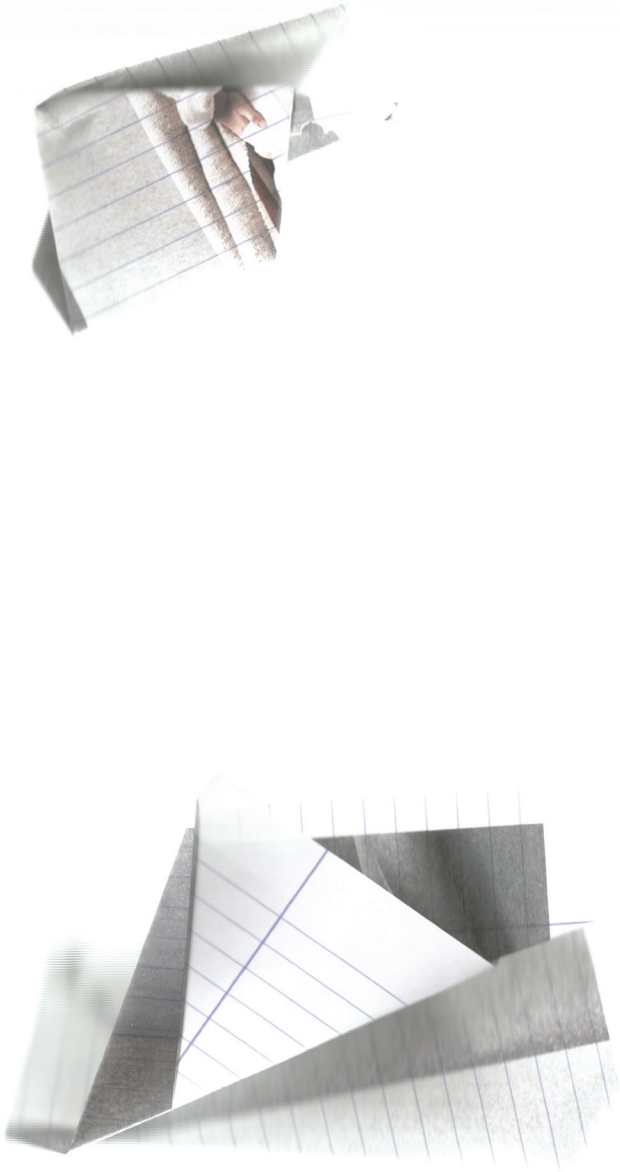
Tijdens het maken van deze experimenten kwam ik op het idee dat wanneer er iets uit een ruimte gehaald wordt, die ruimte niet meer hetzelfde is. Hierdoor ging ik aan de slag met afbeeldingen en stickers - om objecten weg te nemen uit de afbeelding- (Afb. 16). Ik begon met één sticker en voegde er telkens toe, totdat de afbeelding enkel en alleen bestond uit stickertjes. Hierbij greep ik in in de ruimte. Ik benadrukte de gedachte dat wij elke dag in dezelfde ruimtes komen en hierdoor de uniekheid van de dingen niet meer zien. Wanneer we anders naar die ruimte zouden kijken, zou er terug fascinatie ontstaan voor de objecten die er altijd al zijn geweest maar die wij niet meer zien. Net zoals dat onze eigen persoon altijd aanwezig zal zijn en wij deze toch niet kennen. Met deze beelden maakte ik een GIF. De beelden speelden zich snel achter elkaar af, waardoor de vluchtigheid en veranderlijkheid benadrukt werd. Na deze GIF maakte ik nog andere GIF's, maar ik ontdekte dat dit medium nooit de singulariteit zou kunnen verbeelden op de manier die ik wilde. Hierna experimenteerde ik nog verder met andere materialen, waaronder verf, stift, ... (Afb. 17 – Afb. 21). Ook dacht ik aan een soort installatie waarbij de toeschouwers steeds dezelfde handeling moesten doen maar waarvan het resultaat altijd anders was.

Na deze experimenten kwam ik tot de conclusie dat het idee van singulariteit versterkt wordt wanneer er slechts enkele beelden getoond worden. Voorheen was ik meer bezig met het attent maken op dit gegeven. Het letterlijk aantonen dat alles veranderlijk is liet ik achterwegen. Ik ging opzoek naar het verbeelden van het singuliere moment. Dit deed ik met verf.

AFBEELDING 13 : EXPERIMENTEN MET PAPIER I

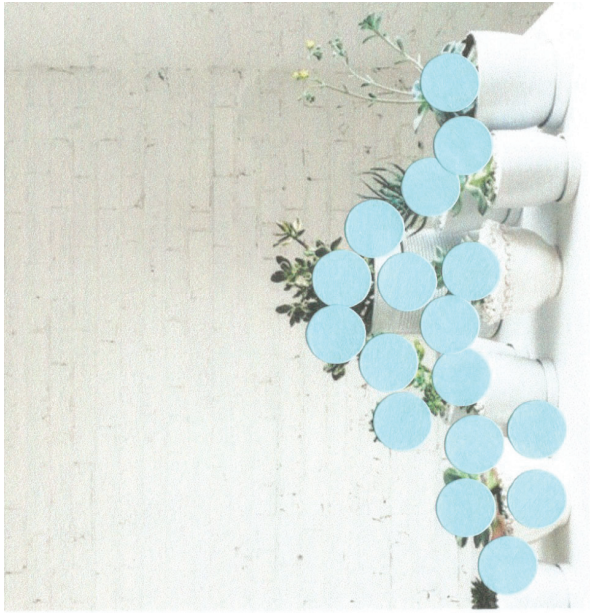

AFBEELDING 14 : EXPERIMENTEN MET PAPIER II

AFBEELDING 15 : EXPERIMENTEN MET PAPIER III

AFBEELDING 16 : EXPERIMENTEN MET STICKERS

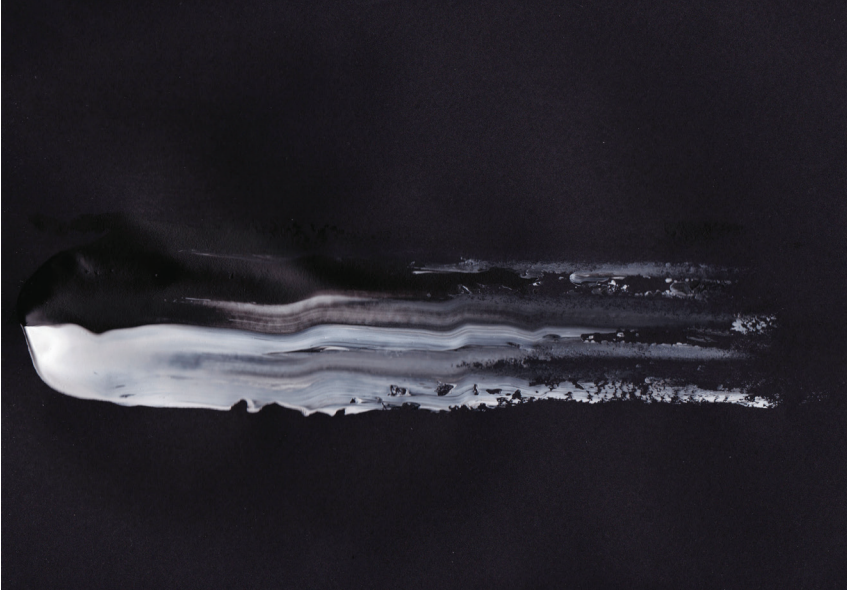
AFBEELDING 17 : EXPERIMENT MET GEDROOGDE ACRYL

AFBEELDING 18 : EXPERIMENTEN MET ANDERE MATERIALEN

AFBEELDING 19 : EXPERIMENTEN MET VERF I

AFBEELDING 20 : EXPERIMENTEN MET VERF II

AFBEELDING 21 : VERSCHILLENDE EXPERIMENTEN MET VERF

Uit de vele experimenten vond ik de beelden die ik met verf creëerde het interessantst. In de verf komen details voor die een gevoel van beweging weergeven. Het gegeven van de vluchtigheid der dingen sluit aan bij het thema van mijn onderzoek. In deze beelden vond ik dus de richting die ik uit wou om een zo goed mogelijke weergave van de singulariteit te maken.

Ik creëerde deze beelden door verf op een blad papier/ doek te spuiten en er een ander papier op te drukken. Wanneer deze twee lagen van elkaar gehaald werden ontstonden er indrukwekkende beelden. Telkens maakte ik gebruik van zwarte en witte acrylverf. Ik koos voor zwart en wit omdat kleur een weergave van tijd kan zijn, zwart en wit zijn tijdloze kleuren. Het blauw van nu is ongetwijfeld anders dan het blauw van vroeger. Als er geen indicatie van tijd en ruimte aanwezig is; kunnen deze gemakkelijker ophouden met bestaan. Ook koos ik voor zwart en wit omwille van het felle contrast dat deze twee kleuren teweeg brengen.

De zwarte en witte verf vermengden zich en gingen soms zacht, soms hard in elkaar over. Bij enkele beelden lijkt het zelfs of de witte verf een vlam vormt in de zwarte verf. Er zit een geleidelijke degradatie in (Afb. 22). De details in de verf (Afb. 23- Afb. 24) konden mij bekoren. De textuur en print in de verf deden mij nadenken over van alles en nog wat. Ze deden mij tijd en ruimte vergeten. Wanneer je naar de details kijkt kan je haast niet begrijpen dat deze beelden met verf gemaakt zijn. Zij vormden de basis voor dit onderzoek. Door deze beelden kon ik nadenken over de mens en de maatschappij, over de nood aan singulariteit en mijn eigen bewustzijn ervan.

Verf sloot het best aan bij mijn onderwerp. Verf is lopend en toch stug. Het kan een mooie gladde laag vormen en terwijl ook droog, korrelig zijn. Het kan heel dun of heel dik zijn. Doordat enkele delen van de 'verflek' dik op het oppervlak liggen, geeft het een gevoel van diepte weer. Wanneer je aan de vlek zou voelen, voel je dat er bepaalde stukken een glad aanvoelen en andere scherp. Ik heb er voor gekozen om de beelden in te scannen en ze op die manier niet tastbaar te maken. Want de singulariteit is ook iets wat niet tastbaar is. Door de verfbeelden in te scannen bracht ik een extra laag aan in mijn beelden. Sommige delen van de verf werden flou en andere scherp (Afb. 25). Zo krijg je meer het gevoel dat het singuliere moment eigenlijk iets onbegrijpelijks is.

Om het gegeven 'vluchtigheid' meer in mijn beelden te betrekken, ging ik ingrijpen in de beelden wanneer de verf nog nat was. Dit door bijvoorbeeld een lijn door de vlek te trekken, waardoor de verf meegetrokken werd. De zwart-witte verf werd als het waren meegezogen in de lijn (Afb. 26). Het resultaat hiervan sloot beter aan bij de mogelijke verbeelding van het veranderlijke van het moment. Het bracht meer dynamiek in de beelden. Uit deze beelden selecteerde ik er vijf en vormde hiermee een reeks (Afb. 27). De beelden werden op A0 gedrukt omdat dit formaat de beelden versterkte.

Deze reeks ging al meer naar een mogelijke verbeelding van het moment toe. Toch miste ik iets in deze beelden. De details, zoals ik eerder al besproken heb, kwamen niet tot zijn recht. Daarom besloot ik om verder te gaan met de details in de verf (Afb. 28 –Afb. 29). Ik koos ervoor om de details uit de verf te halen. Met deze beelden vormde ik een reeks die naar mijn mening het singuliere moment het best weergeeft. In de verf zit de vluchtigheid vervat zonder dat er extra handelingen aan toe gebracht moeten worden. Deze beelden bevatten de elementen van iets ongrijpbaars, onbegrijpelijks, veranderlijk, uniekheid, ... Wanneer ik naar deze beelden kijk verdrink ik gemakkelijk in gedachten.

AFBEELDING 22 : VLAM IN DE VERF

AFBEELDING 24 : DETAIL

AFBEELDING 23 : DETAIL

AFBEELDING 25 : INGESCANDE VERF

AFBEELDING 26 : EXPERIMENT MET LIJNEN

AFBEELDING 27 : REEKS MET LIJNEN

AFBEELDING 28 : DETAIL

AFBEELDING 29 : DETAIL

“Er is geen wezenlijk identiteit; wie wij worden hangt grotendeels af van onze omgeving. Als veel mensen vandaag de kluts kwijt zijn, dan zegt dat iets over de omgeving. Blijkbaar is die ingrijpend veranderd, en wij bijgevolg ook.”⁴⁰

We hebben allemaal nood aan singulariteit, nood aan het besef dat alles vluchtig is en nood aan een moment om te reflecteren over de mens en het bestaan. De hedendaagse mens verdrinkt in zijn wereld van onwetendheid. We hebben behoefte aan een reminder om onszelf niet te vergeten, want de eindigheid is altijd nabij. Wanneer de mens zijn leven in ignorantie leidt, gaat het aan hem voorbij. Elk moment is zo veranderlijk dat we het moment niet kunnen beleven wanneer we niet beseffen dat het singulier is. Het besef van het singuliere doet ons bewuster leven. Elk moment wordt dan bewuster beleefd.

Kunnen wij ons langer dan één hartslag, langer dan één knippering met onze ogen, herinnerd worden aan de singulariteit? Aan dat we elk veranderlijk moment moeten koesteren om voluit te kunnen leven? Uit dit onderzoek kan ik concluderen dat het onmogelijk is om het singuliere moment te verbeelden en daarbij het bewustzijn van het singuliere moment het singuliere te laten overstijgen. Er kan enkel oneindig lang doorgegaan worden met het zoeken naar de best mogelijke poging tot het verbeelden van de singulariteit. De vluchtigheid en het onvatbare kunnen in de beelden verwerkt worden, maar het komt nooit tot een werkelijke uitbeelding ervan. Gerhard Richter is een kunstenaar die hiervan een goed voorbeeld geeft. De techniek die hij gebruikt geeft een indicatie van vluchtigheid, veranderlijkheid, beweging... Qua onderwerpen kiest Richter voor zowel personen als bijvoorbeeld voor een kaars. Dit zijn beide onderwerpen die mij doen denken aan onze eigen singulariteit.

De singulariteit is iets hoopvol. Het leert ons zorgeloos te zijn en elk moment te appreciëren. Het haalt de druk van onze schouders. Het neemt ons weg uit de werkelijke wereld, naar onze werkelijke 'ik'. Elk moment is een leermoment. Al is het onszelf leren kennen of de wereld waarin wij wonen, al is het leren uit je fouten. Leren doe je wanneer je singulier- bewust leeft.

Doorheen dit onderzoek heb ik geleerd om werken te creëren zonder zicht op resultaat. Voorheen had ik vaak een beeld voor ogen en was ik teleurgesteld als het anders uitdraaide. Door deze manier van werken ontstaan er betere en spontanere beelden. Er is geen druk om mooie beelden te maken. De verf die ik gebruikte voor het maken van mijn beelden leende zich hier toe. Steeds was ik verrast van de resultaten die je kan bekomen met verf. Deze beelden konden mij eindeloos aan het denken zetten.

Bij sommige experimenten ging de essentie van de singulariteit verloren. Het is moeilijk om je aan zo iets vluchtigs vast te houden. Maar wanneer ik opnieuw nadacht over de veranderlijkheid van de dingen vond ik de essentie van mijn onderzoek al gauw terug. Uit de oneindig aantal mogelijkheden om de singulariteit te verbeelden heb ik de beste reeks uitgekozen. Ik heb bewust keuzes kunnen maken om een zo singulier mogelijke verbeelding te bekomen.

Zelf vind ik dat mijn finale beelden op dit punt in het onderzoek de best mogelijke weergave zijn van de veranderlijkheid der dingen. Dit onderzoek is nog lang niet afgerond want het is net zoals alles singulier...

⁴⁰ VERHAEGHE (P). *Identiteit*. Amsterdam, De Bezige Bij, 2012, p. 11.

BOEKEN:

- DE GRAEVE (P.). *Friedrich Nietzsche: chaos en (ver)wording*. Amsterdam, SUN, 2003, pp. 81-82.
- DELEUZE (G.). *Nietzsche*. Baarn, Agora, 1999, pp. 24, 43-44, 46.
- DELEUZE (G.). *Repetition and difference*. New York, Columbia University press, 1994, p. 2.
- DELRUE (R.). *Het onbewaakte moment. De gecontroleerde ongecontroleerdheid bij het tekenen*. Exhibitions International, 2011, p.16.
- DE MARTELAERE (P.). *Wereldvreemdheid*. Amsterdam, Meulenhoff, 2000.
- DE WACHTER (D.). *Borderline times. Het einde van de normaliteit*. Leuven, Uitgeverij LannooCampus, 2012, pp. 76-77, 95-96.
- DE WACHTER (D.). *Liefde. Een onmogelijk verlangen?*. Tiel, Lannoo, 2014, p. 16.
- DEWULF (B.). *Verstrooiingen over kijken en zien*. Amsterdam/ Antwerpen, Uitgeverij Atlas Contact, 2012, pp. 28-29.
- HERAKLEITOS. *Alles stroomt*. Amsterdam, Athenaeum, 2011, p.11.
- HERMSEN J. (J.). *Stil de tijd*. Amsterdam, Uitgeverij De Arbeiderspers, 2010, p. 42, 62.
- MENSINK (W.). *Perspectieven op Nietzsche*. Tilburg, Dionysos, 1995, p. 92.
- PRIGOGINE (I.). STENGERS (I.). *Orde uit chaos. De nieuwe dialoog tussen de mens en de natuur*. Amsterdam, Uitgeverij Bert Bakker, 1987, pp. 9, 311, 313, 315.
- PRIGOGINE (I.). STENGERS (I.). *Order out of chaos*. New York, Bantam Books, 1984, p. 15.
- PUTZEYS (R.). *Singuliere herhaling en gelaagde creatieprocessen*. 2014, pp. 5-6.
- ROMEIN (E.). SCHUILENBURG (M.). & VAN TUINEN (S.). *Deleuze Compendium*. Amsterdam, Boom, 2009.
- VERHAEGHE (P.). *Identiteit*. Amsterdam, De Bezige Bij, 2012, pp. 11, 31, 32.

INTERNET:

BOR (J.), VERPLANCKE (M.). De pijl van de tijd bestaat echt. <http://users.telenet.be/vanlooy-arblaster/InterviewIlyaPrigogine.htm>. Opgeroepen op 18 december 2014.

DRAAISMA (D.). Een angstaanjagend geklepper. Over tijd in dromen. <http://douwedraaisma.nl/media/files/Publication/8/downloads/wekdroom.pdf>. Opgeroepen op 27 april 2015.

Nederlandse encyclopedie. <http://www.encyclo.nl/begrip/moment>. Opgeroepen op 2 maart 2015.

ARTIKEL KRANT:

Bildung – academisch onderwijs. In: *Frame*, jaargang 1, nummer 1, p. 3.

AFBEELDINGEN:

Afbeelding 8: GERHARD RICHTER, *Fuji*, 1996.

Afbeelding 9: GERHARD RICHTER, *Kerze, Candle*, 1982, 90 x 95cm, olie op doek, institut d'art contemporain, Villeurbanne/Rhône-Alpes, Frankrijk.

Afbeelding 10: GERHARD RICHTER, *Ella*, 2007, 40 cm x 31 cm, olieverf op doek.

Afbeelding 11: GERHARD RICHTER, *1.2.89*, 1989, 15 cm x 10.2 cm, Olieverf op foto.

Afbeelding 12: GERHARD RICHTER, *13.1.89*, 1989, 10 cm x 15 cm, Olieverf op foto.

